

RECULL DE COMPLEMENTS HISTÒRICS

Manuel RIERA i BLANCO

Presentem un conjunt de petites dades que complementen el procés d'investigació per reafirmar-nos, anul·lar, i corregir els conceptes exposats per nosaltres o per altres i que ens porten a un millor coneixement de les circumstàncies històriques. A continuació exposem el següent recull de complements.

1. LES PRAGMÀTIQUES DE FELIP II.

Tornant a mirar el recull d'una comunicació al VIè Congrés d'Història de la Medicina Catalana, Manresa juny de 1990, respecte a la cèlebre pragmàtica donada a Aranjuez el 22 de novembre de 1559 (vid.: B-3), i encarant-la amb els recents estudis històrics (Álvarez, Kamen, Parker), publicats coincidint amb el quart centenari de la mort del rei Felip II, ens donen uns complements històrics a considerar.

Va estimular la nostra comunicació inicial, uns tipus d'afirmacions històriques molt reiterades i copiades dels uns als altres però que, en la lectura de documents d'arxiu, es troben fets històrics que contradiuen el que s'ha repetit tantes vegades. Aquest és el cas de la pragmàtica de Felip II de 22 de novembre de 1559, per la que es prohibia sortir a estudiar, ensenyar i aprendre, a estar i residir, a les universitats de fora dels regnes d'Espanya per causa de la Fe i mantenir l'ortodòxia religiosa; i també s'afegia, dintre dels conceptes de la pragmàtica, la prohibició d'entrar llibres estrangers a la península. Com a conseqüència se li atribuïa la ruptura de la comunicació científica d'Espanya amb Europa.

Ens constava que en aquells anys els catalans, aragonesos i navarresos, anaven a estudiar a les universitats de Montpeller i Tolosa, els castellans estudiaven a Lovaina, al Col·legi de Bolonya, a Roma i Nàpols. No s'apreciava tampoc la ruptura de la comunicació científica d'Espanya amb l'estranger. Si es tenia en compte que els espanyols viatjaven per tot Europa

i l'exèrcit de la monarquia espanyola era multinacional, dels regnes que la formaven i dels auxiliars suïssos i alemanys i, aquests exèrcits tenien enginyers i artillers, metges i cirurgians i menescals, amb coneixements de matemàtiques, arquitectura, medicina i altres ciències. A més estudiant les universitats europees, on coincidint amb els anys posteriors de la pragmàtica, resultava que les guerres de religió van tenir els següents desastrosos efectes: sobre les universitats franceses a començament del segle XVII, els quaranta col·legis de la universitat de Paris estaven completament deserts, i en recuperar-se d'aquelles guerres de religió, van ser causa d'un obstinat conservadorisme de les autoritats acadèmiques.

Les dues universitats angleses i les tres escoceses es converteixen en palestres de les lluites polítiques i religioses, fins que la reina Isabel I, l'any 1570, va canviar els estatuts dels Col·legis universitaris i els emancipà de les constitucions medievals. Les universitats alemanyes tenien gran activitat mental del gènere inútil, ocupades per la lluita de partits que impedièn tota esperança d'investigació científica i, a partir del 1618, es presenten els efectes de la guerra dels Trenta Anys amb incendis de biblioteques. A part del llatí, qui coneixia la llengua anglesa i alemanya per anar a estudiar a aquells països?, ningú: si el rei no trobava ambaixadors que la coneguessin, i a Lovaina els estudiants preferien parlar espanyol entre ells que aprendre francès, flamenc o llatí, cosa no estranya quan a la universitat de Lleida al 1448, parlaven entre ells en romanç en lloc de llatí.

Aplicat el "*Holmesian procediment*" amb la indagació, el raonament i la deducció només quedava anar a l'arxiu a la recerca de la Pragmàtica de Felip II, per investigar-la amb lupa. Va resultar fàcil trobar-la i he de dir, ja d'entrada, que no se li podia atribuir l'inici del declivi científic per impedir o restringir a Catalunya, l'entrada de llibres procedents d'Europa: primer perquè la pragmàtica dels llibres era una altra, donada per la regent de Felip II, la princesa Joana, a Valladolid el 7 de setembre de 1558 i, es fa notar dels llibres "*aunque fueran impresos en los reinos de Aragón, Valencia y Cataluña y Navarra*"; del que resulta, en segon lloc, que no era aplicable a Catalunya la importació de llibres sinó l'exportació als regnes de Castella. Es referia la pragmàtica només a aquests regnes. En quant a la pragmàtica de Felip II donada a Aranjuez el 22 de novembre de 1559, resulta que tampoc tracta de la prohibició d'importar llibres, ni es parla de la Fe ni de l'ortodòxia religiosa. En els raonaments que s'exposen al proemi es diu que "*en nuestros reinos*" hi ha insignes Universitats, Estudis i Col·legis per aprendre totes les arts, facultats i ciències, en les quals hi ha persones molt doctes i suficients que ensenyen i llegeixen totes les Facultats; a continuació s'exposen tots els perills de comunicació amb l'estranger, les diversions que

perden els estudiants, i les quantitats de diners que es treuen del regne amb dany i perjudici públic i altres inconvenients.

Per altra part, i és important, la pragmàtica assenyala les excepcions de les Universitats i Estudis, als quals els súbdits i naturals, eclesiàstics i seglars, frares i clergues poden anar a estudiar, ensenyar i aprendre. Entre aquestes excepcions tenim les Universitats i Estudis que son dels regnes d'Aragó, València i Catalunya; i la universitat de Coimbra a Portugal; en quant a les excepcions d'Itàlia, fa referència evident al col·legi espanyol de Bolonya i les universitats de Roma i Nàpols. Amb totes aquestes excepcions no es veu massa clar la ruptura de la comunicació científica d'Espanya amb l'estranger per causa de la dita pragmàtica i en quant a la ciència de la medicina molt menys, ja que Itàlia era el bressol de la "*Ciencia Nova*" i els metges italians eren els més acreditats.

En fer referència a les excepcions de la Corona d'Aragó és ben clar, la llei diu: "*a los cuales no se extiende ni entiende lo contenido en esta ley...*" dedicada només als regnes que corresponen a Aranjuez, o sia la Corona de Castella. Sorpren molt que els estudiosos catalans que citen aquesta llei, com aquells que li afegeixen la censura i restricció d'importar llibres no facin notar que, tant l'una com l'altra, no afectaven a la Corona d'Aragó en el seu origen. No és fins al 1568 que Felip II dona ordre al virrei Hurtado de Mendoza que publiqués i fes complir una pragmàtica similar a la de 1559 "*para evitar los daños que de ir a estudiar a fuera se podría suceder*" als estudiants de la Corona d'Aragó. Però, la va publicar el virrei?. Crec que hauria de ser informada pels assessors de la Reial Audiència. De totes formes no es va consolidar a les Constitucions de Catalunya manades imprimir i publicar per Felip II a les Corts de 1585, en les quals com a pragmàtica promulgada fora de la legislatura havia de ser acceptada pels síndics dels braços. En les lectures de les dites constitucions no he sabut trobar-lo i els estudiants catalans i aragonesos, seguien anant a estudiar i a graduar-se a Montpeller, i estudiar o passar a comprar els títols de doctor a Tolosa de Llenguadoc.

Ara procedeix veure i encarar aquests conceptes històrics, exposats l'any 1990 al congrés de Manresa, amb els recents estudis de Felip II publicats el 1998 amb motiu del quatre-cents aniversari de la seva mort. Ja d'entrada, l'historiador Henri Kamen en una entrevista a la secció de cultura del diari "La Vanguardia" de Barcelona, diu:

"No habia cierre de fronteras, ni prohibición de estudiar fuera. Los historiadores que lo afirman se equivocan. El rey

sólo lo prohibió a los castellanos en 1559, pero es que no estudiaban entonces en los lugares prohibidos, Alemania o Francia, así que fue una ley inútil, sin consecuencias para la vida intelectual”.

El detall ampliat dels conceptes exposats d'aquesta entrevista tant de la prohibició d'estudiar en universitats no autoritzades de l'estranger com la referent a la censura i restricció en la importació de llibres es pot veure a "Felipe de España" (Vid.:d-A - pàgs.83-109-188). Al fer referència als dels regnes de la Corona d'Aragó, Henry Kamen comenta: *" hasta ahora los estudiosos han creído que la medida de 1559 se vió aplicada a todos los españoles..."*. El *" hasta ahora "* es referia a l'any 1993 en que va publicar la primera edició anglesa de "The phoenix and the flame" (vid.: B-2). A nosaltres ens agrada haver publicat a la revista "Gimbernat" a l'any 1990 (Vid.: B-5), que la pragmàtica de 22 de novembre de 1559 no afectava a la Corona d'Aragó i, per tant no podia influir en els aspectes científics de la medicina a Catalunya, i ara amb els estudis de Henry Kamen ens hi reafirmem i proposem estudiar un altre pragmàtica també donada un mes de novembre.

Fa quatre dies, he rebut el número 69 de la " Revista de Historia Naval". A la pàgina 87 en un article apològetic d'un cirurgià naval del segle XVIII, citant a Luis S. Granjel (Vid.: N-1), ens diuen:

" Pero, desgraciadamente, una nefasta pragmática, de 22 de noviembre de 1559, hundió a la cultura científica española durante siglo y medio. Decía textualmente " Mandamos que de aquí adelante ninguno de nuestros súbditos y naturales, de cualquier estado, condición y calidad que sea: eclesiásticos o seglares, frailes ni clérigos, ni otros algunos, puedan ir ni salir de estos reinos a estudiar, ni enseñar, ni aprender, ni a estar ni residir en universidades o estudios ni colegios fuera de estos reinos...". Y a los que ya estaban fuera se les concede para regresar cuatro meses "bajo la pena de destierro perpetuo y pérdida de sus bienes..". Al mismo tiempo se publica el primer índice de libros prohibidos y expurgados "

L'autor precisava exposar la diferència de la situació científica entre dues èpoques per fer més evident el redreçament de la cirurgia per l'esforç del cirurgià naval. Però el punt crucial de la cirurgia és una altra pragmàtica de l'any 1603, publicada al 1604, que va permetre examinar-se de cirurgians,

encara que no haguessin estudiat Arts i Medicina, amb només tres anys de pràctiques a un hospital i dos anys més practicant amb un metge o cirurgià. Aquest és el punt que marca la davallada de la cirurgia, es deixa en mans de barbers i cirurgians romancistes i els gremis.

2. UNA PRAGMÀTICA DE FELIP III, PUNT CRUCIAL

En estudiar l'evolució històrica de la Medicina i qualsevol altra ciència es necessiten punts de referència decisius per fer notar l'avenç, l'estancament o el retard. Pensem que la pragmàtica estudiada de Felip II, per aquesta causa seria tan repetida pels historiadors, estudiants, estudiosos, periodistes i metges catalans, sense mirar que es referia solament als regnes de Castella, i a més va ser una llei inútil. Avui ja no es pot utilitzar. Però, com els punts de referència es necessiten, els proposo buscar-ne un altre que supleixi la pragmàtica de Felip II com a punt decisiu de la ruptura de la comunicació científica amb Europa, i al respecte pel que fa a la medicina i les ciències matemàtiques els suggereixo la pragmàtica de Felip III donada a El Pardo el 7 de novembre de 1617

* Les universitats, governades pels eclesiàstics, van persuadir a Felip III a que promulgues una llei prohibint l'estudi de qualsevol nou sistema de medicina fent obligatòries a les universitats les doctrines de Galè, Hipòcrates i Avicenna i, feia quasi cent anys (el 1526) que Paracels a Basilea havia cremat en una foguera aquestes obres per inútils. En el proemi de la Llei es diu:

“ Porque hemos sido informados de personas doctas y zelosas del bien común, que en estos nuestros reynos hay mucha falta de buenos médicos, de quien se pueda tener satisfacción, y que se puede temer, que han de faltar para las personas Reales; y viendo que no basta todo lo dispuesto en las anteriores leyes y pragmáticas de 1588 i 1593 (5ta. i 6ta. ley) i que los sujetos de esta Facultad se van acabando; procurando saber que sea la causa lo emitimos a nuestro consejo... ”

L'atribució del decret o pragmàtica als eclesiàstics de les universitats, és de Richard Ford (Vid.: B-1) però no podem atribuir-lo només a ells, doncs es va demanar el parer previ de les tres universitats principals (Salamanca, Valladolid i Alcalá) amb junta de les facultats de Medicina i donada la opinió dels protometges, metges de Cambra, i els dotze metges de la reial

casa de Borgonya. Les causes principals van ser atribuïdes: primer a que les universitats perden el temps en disputes i qüestions impertinents i que no importen els coneixements de les malalties, ni les causes i pronòstics i la seva curació; i l'altre causa principal era el procediment d'exàmens. Coneguda la causalitat per la formació dels metges al primer capítol de la pragmàtica podem llegir-hi:

“ Que los catedráticos de las Universidades lean las doctrinas de Galeno, Hipócrates y Avicena como se solia hacer antiguamente leyendo primero la letra del capítulo que comenzare....; y luego el catedrático lea las dudas que ofreciere acerca de la letra....y huian de las questionnes impertinentes, porque no gasten el tiempo en valde. “.

En quant als protometges s'assenyala que examinin als metges, després de portar aprovats els quatre anys de facultat i els dos anys de pràctiques, sobre les doctrines importants d'Hipòcrates i Galè i assenyalen les matèries de l'examen de forma que no preguntin sempre la mateixa cosa sinó diferents, preguntant les matèries més importants.

“ ...primero de la parte natural; y luego de la de fiebres, de locis affectis morbo et sinthomate por la letra y exemplos que trae Galeno, y los libros del método, de este el septimo libro, y principalmente lo de crisis, de urinis, pulsibus, sanguinis missione et expurgatione, y las demás que le pareciese que todas estas materias se leen en los cuatro años de oyentes y se exercitan y practican en los dos años...”

Així esperen que els metges siguin bons, especulatiu i pràctic. Pel que respecta als estudis dels cirurgians els obliguen a aprendre de memòria “ *las instituciones por la doctrina de Hipocrates, Galeno i Guido i otros autores graves de la facultat* ” i com al regne hi ha falta d'algebristas, es disposa estudiar aquesta especialitat o sia la traumatologia.

Ens parlen de les discussions de qüestions impertinents que fan perdre el temps. No sabem si les discussions tenen per motiu la ciència nova o els escàndols i subornaments per les oposicions a les càtedres, doncs els estudiants venien el vot o el donaven a qui prometia major lenitat, i la conseqüència eren inquietuds estudiantils produint-se cops, estocades i morts.

* Pel que es refereix a les ciències derivades de les matemàtiques, la universitat de Salamanca amb vestigis de la civilització àrab i la protecció d'Alfons el Savi, va ser de les primeres que es va distingir en el seu ensenyament. A l'any 1595 la càtedra de matemàtiques va aprovar un bo i complet pla d'estudis amb quatre cursos, però posteriorment va decaure l'ensenyament, sense que fos necessària una pragmàtica firmada pel Rei. Va ser suficient el menyspreu, desprestigiant i blasmant de nigromants i altres qualificatius als estudiants que es dedicaven a les matemàtiques i l'anatomia. Exalten en canvi els estudis jurídics i teològics que tenien una millor sortida burocràtica.

En ser la universitat una institució religiosa dirigida pels eclesiàstics i governant aquests també els hospitals grans i petits, no podien tenir cap possibilitat efectiva de progrés els estudis de les ciències matemàtiques i la medicina, no per falta de bona fe dels directors universitaris, sinó per la seva essència i doctrina incompatible amb la medicina i les matemàtiques. Per aquesta última ciència seguien les doctrines de Suetoni (75-160 d.C.) que s'expressaven dient que, respecte a Déu i la religió sempre eren negligents els addictes a les matemàtiques (Vid.: B-1); i el nostre Sant Vicenç Ferrer recomanava a l'aristocràcia i burgesia mercantil no ensenyar matemàtiques a llurs fills per no ser ciències religioses i portar el perill de perdre la Fe, així per l'Orde Dominicana no podia ser més pernicios l'estudi de les matemàtiques.

Pel que fa a la medicina, els eclesiàstics pel seu caràcter, eren enemics de tot vessament de sang i de l'anatomia, que a més la seva pràctica tenia el perill d'una puntura mortal. En aquest punt anatòmic només quedava buscar les relíquies dels sants, l'única variant de l'anatomia ben vista per l'Europa cristiana medieval i renaixentista. També eren contraris al mètode de filosofia experimental, els fets de la medicina i sobretot de les matemàtiques s'havien de demostrar.

En realitat les universitats espanyoles entraren en decadència no per la desconexió amb la ciència nova que estava desenvolupant Europa a partir del tombant del segle XVI al XVII, sinó que tenia relació amb l'inici d'un nou camí als Col·legis Majors de les universitats de Salamanca, Valladolid i Alcalà influent en el sistema de provisió de càtedres a partir del 1623, creat en part per evitar tots els inconvenients esmentats, però que van crear un cercle d'interessos creats entre el reial Consell i els Col·legis Majors citats.

3. ELS RETRATS DELS CONSELLERS DE BARCELONA, ANY 1448.

A la comunicació al Xè Congrés de la Medicina Catalana de Lleida-Alcarràs de 1998, que fa referència a "LES CARTES DELS CONSELLERS DE BARCELONA ALS PAERS DE LLEIDA I L'ORDE HOSPITALÀRIA DE SANT JOAN " (Vid.: B-7), exposàvem els retrats dels consellers de Barcelona de l'any 1448 que corresponien a la il·lustració del llibre "COMENTARIA SUPER USATICIS DE BARCELONA", que representa als dits consellers presidits per la Reina Lloctinent donya Maria de Castella, rebent l'obra jurídica dels Usatges del seu autor el prevere Jaume Marquilles, de l'acte en parlen els dietaris de la ciutat en la jornada del 16 novembre de 1448. De la làmina només exposàvem la part que correspon al retrat dels cinc consellers de Barcelona de l'any 1448, i al costat anotàvem els seus noms, segons la relació que's troba a les "RUBRIQUES DE BRUNIQUER: COL·LECCIÓ DE DOCUMENTS INEDITS DE L'ARXIU DE LA CIUTAT DE BARCELONA", del notari del segle XVII, Esteve Gilavert Bruniquer.

Fullejant el llibre de les " Rubriques... " mentre esperava que portessin la documentació demanada a l'Arxiu de la Ciutat de Barcelona, ens van sortir les fulles que corresponien a la relació nominal dels consellers de Barcelona que venien encapçalades per cada any i sota, els noms dels cinc consellers. Segons la relació de l'any 1448 venien nomenats els consellers: Ramon Savall, Francesch Carbó, Pere Coromines, Pere de Sitges i Pere Çastrada. Ja la tinc aquí !, em vaig dir, i vaig fer fitxa sense mirar res més. Al redactar la comunicació al Congrés aquests cinc noms dels consellers van ser escrits adjunts al retrat dels cinc consellers que la il·lustraven. Però les coses no son així, molt posteriorment al congrés sense venir a compte em vaig preguntar: i aquells consellers del notari Bruniquer, els esmenta per l'any de l'elecció o per l'any de l'exercici de conseller? Que fos l'any de l'exercici sembla normal, ells mateixos feien referència a l'any que exercien el càrrec, però no va ésser així. Va resultar que els noms dels citats prohoms de Barcelona van ser extrets de la bossa el dia de sant Andreu, 30 de novembre de 1448, per exercir el càrrec de consellers el prop vinent any de 1449; i a la comunicació al congrés interessaven els noms dels consellers que van exercir a l'any 1448.

Revisats els nomenaments a les cròniques de Bruniquer va resultar que el dijous, 30 de novembre de 1447, foren extrets consellers en la forma acostumada per l'any esdevenidor de 1448 els honorables: Bernat sa Pila, Pere Romeu, Pere Serra de la Capella, Berenguer Llull i monsenyor Felip de

la Ferrera. Aquests son els consellers que interessaven al nostre estudi, són els que s'enfrontaren el 27 de febrer de 1448 pel problema de les distincions amb l'Orde Hospitalària de Sant Joan i amb la proposta el dia 29 de febrer, d'erigir un " *Studi General de tota facultat* " a Barcelona. També al febrer de 1448 va aconseguir el capell cardenalici el mallorquí Antoni Cerdà, antic catedràtic de Teologia a l'Estudi General i bisbe de Lleida i Messina, peça clau en l'oposició a la concessió papal de l'Estudi General a Barcelona.

És injust donar a uns el que es d'uns altres. Per això en aquest recull es obligatori corregir l'error i donar els noms veritables dels consellers de Barcelona de l'any 1448 en la citada comunicació del Congrés de Lleida de 1998, son:

Bernat sa Pila
Pere Romeu
Pere Serra de la Capella
Berenguer Llull
Monsenyor Felip de la Ferrera

4. CONCESSIÓ NO EXPEDIDA ALS MESTRES DE MEDICINA I ARTS.

Ens referim a un document de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), arxivat a la secció de Cancilleria, Gratiarum, Registre nº 1904, foli 72 r. El resum del contigut és el següent:

Donat a Pedralbes el 17 d'Agost de 1393:

*"Joan I, concedeix als Mestres de Medicina i Arts del Estudi General de Lleida,
les mateixes gràcies que tenien els Doctors de'un i l'altre Dret ..*

Aquest document ha estat publicat per:

= Manuel Bofarull i Sartorio, a " CO-DE-IN " Tom VI, pàgina 478. Ens diu " *es otro testimonio de la constante protección de los monarcas aragoneses dispensaron al estudio de la Medicina es el siguiente privilegio concedido por el rey Juan I a sus profesores i maestros en Artes* " .

= Antoni Rubió i Lluc, als "DOCUMENTS PER LA CULTURA CATALANA MIG-EVAL". document CCCXIV v, pàgina 332, Volum II (Institut d'Estudis catalans, Barcelona 1921).

Nosaltres posseïnt el document procedent de la cita de Bofarull i Sartorio, volguérem veure'l i comprovar com era l'aspecte original en el registre de cancelleria número 1904 de ACA. Trobàrem que al marge esquerra, a la altura de la tercera i quarta línia, tenia una nota marginal abreujada que, evidentment, no estava descrita per l'autor citat, tampoc es descrivia l'encapçalament. Vàrem acudir a l'arxiver de l'Arxiu en Jaume Riera Sans i tot seguit sense dubtar va llegir-la, i va resultar que la nota marginal feia l'observació: "*non fuit expedit es a archivo*". O sia que els autors citats no ens diuen tot el que troben i està escrit al document en el seu registre. El privilegi al marge ens diu que no es va expedir i en efecte el pergamí on està escrit es troba a l'Arxiu és el núm. 356 de Joan I, per tant no va sortir per tenir efecte en quant a les gràcies que es volien donar. Quan enquadraren els registres, possiblement a finals del segle XVIII o primer terç del segle XIX, al tallar els fulls per igualar-los, la nota marginal fou en part retallada seguint el contorn i va quedar com una rebava sobresortint lleugerament de la vora del foli, en el mateix llibre registre n'hi ha d'altres. Podem pensar que Manuel de Bofarull ens va transcriure el pergamí núm. 356 de Joan I, però també ens dóna el número d'aquest registre i no fa referència a la nota marginal.

Amb la descripció completa del document del registre núm. 1904 foli 72 v creiem es demostra:

1 - Que a la fi del segle XIV els Mestres de Medicina i Arts no tenien idèntics privilegis i gràcies, i per tant, ni la dignitat ni el prestigi social que tenien els Doctors en els dos Drets, a saber, el Dret civil i el Dret canònic. Es indubtable que si no fos així, no sol·licitarien tenir-los, a l'última dècada del segle XIV.

2 - Aquest privilegi es concedia als Mestres de Medicina i Arts de l'Estudi de Lleida, no als graduats d'altres estudis (Montpeller, Osca, Perpinyà, etc..).

3 - Els Metges, Mestres de Medicina i Arts van aconseguir que la regia cancelleria els equiparés als Doctors dels Dret Civil i Canònic (amb els que tenien els dos drets, no amb els que només en tenien un), però la nota marginal del document del registre assenyalava que no van expedir el privilegi. A més es diu que està a

l'Arxiu, per tant no va sortir per tenir els efectes desitjats pels Mestres en Medicina i Arts de l'Estudi de Lleida.

4 – Per tot podem deduir que els Doctors dels Drets civil i canònic, protestaren perquè els Mestres de Medicina i Arts no fossin equiparats amb els privilegis que gaudien i, el rei Joan, va parar la concessió. Uns fets semblants, també van passar a Alemanya, entre els doctors de Dret i els mestres de Medicina.

Es indubtable que vist complet el document, enriqueix la congruència històrica: com està descrit per Bofarull, és només un cant ditiràmbic.

DOCUMENTS D'ARXIU (Ref. al text dA-)

dA -1 = ARXIU DE LA CORONA D'ARAGÓ (ACA): Cancelleria Reial, Gratiarum, Registre núm. 1904, foli 72 "Concessió als mestres de Medicina i Arts del Estudi de Lleida

BIBLIOGRAFIA (Ref. al text B-)

- B -1 = FORD Richard: "LAS COSAS DE ESPAÑA " Ediciones Turner, Madrid 1974, pag. 232. També a " MANUAL DE VIAJEROS POR CASTILLA I LECTORES EN CASA Vol. I, Madrid.". Ediciones Turner pag. 221. Madrid 1981
- B -2 = KAMEN Henry: " CAMBIO CULTURAL DE LA SOCIEDAD DEL SIGLO DE ORO, Cataluña y Castilla, siglos XVI-XVII " (The Phoenix and the Flame). Ed.. Siglo XXI editores s.a..1ª edición castellana, junio 1998 Madrid.
- B -3 = KAMEN Henry: " FELIPE DE ESPAÑA " Ed. Siglo XXI editores s.a..Xª edición Madrid septiembre 1998.
- B -4 = MARTINEZ ALCUVILLA Marcelo: " CODIGOS ANTIGUOS DE ESPAÑA ", Dos Vols. Ed. Domingo Bové, Madrid 1885.
- B -5 = RIERA BLANCO Manuel: " La història de la Medicina i la Universitat de Cervera: Pragmàtiques, Historiadors i Universitats" Gimbernat Vol XIV pàgs. 255-269 Barcelona 1990 (**).
- B -6 = RIERA BLANCO, Manuel: " El privilegio de 1599 y sus comentarios historicos " Gimbernat Vol XVII (*), pàgs. 265-276. Tarragona 1992
- B -7 = RIERA BLANCO, Manuel: " Les cartes dels Consellers de Barcelona als Paers de Lleida i l'Orde Hospitalària de Sant Joan ".Gimbernat Vol XXX pàgs. 337-387 Barcelona 1998

NOTES (Ref. al text N-)

N -1 = És refereix a " La Medicina española renacentista ". Ediciones Universidad de Salamanca, año 1980, pàg. 13.